

סוציאליזציה ושונות בחינוך

פוי! איך נראה הברווזון שם; אנחנו לא נסבול את זה! וברווז אחד עף אליו ונשכו בצווארו. "הנח לו", אמרה האם, "הוא איננו מזיק אף לאחד". וכך נמשך הדבר ביום הראשון ואחרי כן נעשו הדברים גרועים יותר ויותר. הברווזון המסכן נרדף על-ידי כולם, גם אחיו ואחיותיו היו רגוזים עליו ואמרו: "ולו היה החתול תופס אותך, יצור מכוער שכמוך!". והאם אמרה: "ולו היה רחוק". והברווזים נשכו אותו והתרנגולות משכו אותו, והילדה אשר היתה צריכה להאכיל את העופות בעטה בו ברגלה.

(הנס כריסטיאן אנדרסן, הברווזון המכוער)

תקציר: מטרת מאמר זה היא לחשוף את הנחות היסוד הפילוסופיות, המפורשות והמובלעות, שעליהן מושתתת תפישת החינוך כסוציאליזציה. המאמר בוחן באופן ביקורתי את שתי המטרות המרכזיות של החינוך כסוציאליזציה: (א) לשלב את הפרט ולהתאימו לנורמות ולדפוסי ההתנהגות המקובלים בחברה שאליה הוא משתייך. (ב) לאמן את היחיד ולהכשירו למילוי תפקידים (אזרחיים, משפחתיים, תעסוקתיים).

אנו נטען, שכאשר הסוציאליזציה הופכת לאידיאולוגיה הרשמית של בית הספר היא:

1. מדרדרת את החינוך לכיוון של "אימון" ו"תעמולה".
2. מעודדת בינוניות, קונפורמיות וחוסר סובלנות כלפי החריג והשונה.

מילות מפתח: חינוך כסוציאליזציה, השתלבות, נורמות חברתיות, אימון, תפקידים, אידיאולוגיה של קונפורמיזם, נורמליות, שונות.

מבוא

בספרו מתחת לגלגל, כתב הרמן הסה:

"כך הולך וחוזר מבית ספר לבית ספר משחק ההתאבקות שבין החוק והרוח. המדינה ובית הספר משתדלים בכל כוחם לשבור לעינינו את אותם הבורדים, בעלי שאר הרוח, בסמוך לשורשיהם. ותמיד הם – בראש וראשונה אלה השנואים על מוריהם, הנענשים תכופות, הבורחים והמגורשים – המעשירים מאוחר יותר

את אוצר המדינה. אבל אחדים – ומי יודע את מספרם? – כלים בעיקשות לב
חרישית, אוכדים ונעלמים.¹

ואמנם החינוך, כמו גם החיים בכללותם, הוא מאבק גלוי וסמוי בלתי פוסק בין היחיד לבין החברה: בין שונות ("להיות אחר") לקונפורמיות ("להיות כמו כולם"), בין חדשנות לשמרנות, בין שינוי לסטטוס קוו, בין ריבוי (פלורליזם) לאחדות, בין חופש לציית ולשמעת, בין אינדיבידואליות לקולקטיביות, בין עצמאות אישית (אוטונומיה) לתלות ולשייכות, בין כנות (אוטנטיות) להונאה עצמית (לבוש מסכות), בין לבדיות (aloneness) לביחד (togetherness). נתבונן אפוא בשאלת מקומה של הסוציאליזציה בחינוך מבעד לזווית זו של המאבק בין היחיד לבין החברה. אנו נטען, שכאשר הסוציאליזציה הופכת, כפי שזה קורה לא אחת, לאידיאולוגיה הרשמית של בית הספר, היא מחניקה את השונות האישית וחוסמת את הדרך בפני חידוש ויצירה. היא יוצרת אנשים נוקשים ומאובנים, התלויים בסמכות לשם ביטחונם וקידומם. היא מביאה לידי הסתגלות לדפוסים נתונים, ולא לנקיטת עמדה ביקורתית כלפיהם, ואולי אף להכרעה נגדם, אם אינם עולים בקנה אחד עם עקרונות הערכה של צדק ומוסר.

החינוך כסוציאליזציה

כאשר החינוך בבית הספר נתפש כמונחים חברתיים של סוציאליזציה (חברות) יש לו שתי מטרות מרכזיות:

1. לשלב את החניך ולהתאימו לנורמות המקובלות בחברה בה הוא חי. החברה משתמשת בחינוך כמכשיר לשמירת עצמה על ידי סיגול הדור הצעיר אליה. החינוך הוא חלק מתעמולה מתמדת של החברה למען עצמה. באמצעות החינוך נכנס החניך לחברה ומתקבל בה כחבר. האדם, עם היוולדו, הוא יצור אמורפי, חסר צורה, אוסף סתמי של אינסטינקטים ואימפולסים, ולמעשה אין הברל בינו לבין חיה. תהליך החינוך, או הסוציאליזציה, הוא תהליך ממושך של הפיכתו לאדם, כלומר, ליצור שמתפקד ופועל בהתאם לדפוסי ההתנהגות ולנורמות המקובלים בחברה שאליה הוא משתייך. החניך הצעיר הוא פגום ואינו יודע כלל כיצד לחיות, כל עוד לא לימדוהו את מנהגי החברה וסדריה. הוא זקוק אפוא להדרכה "לטובתו הוא". באמצעות הסוציאליזציה מוכשר החניך להיעשות אזרח טוב ורצוי בחברה, מועיל, נאמן ושומר חוק. לתפארת המדינה ורשויותיה.
2. לאמן את החניך ולהכשירו למילוי תפקידים חברתיים (מקצועיים, אזרחיים ומשפחתיים). החינוך נתפש כאימון בפונקציות חברתיות שאותן הוא עתיד למלא. מאחר שהפונקציות החברתיות הן שונות ומגוונות, משתנה גם חינוכו של החניך בהתאם. כך, לדוגמה, אם נרצה להכשירו להיות אב, נשתמש במערכת ערכים ונורמות שונה מזו שבה נשתמש כדי להכשירו להיות מורה או אזרח. במילים אחרות, יש דפוסי התנהגות ונורמות ההולמים תפקידים שונים. דפוסים אלה קבועים ונתונים מראש ובהתאם להם יש לחנך. המורה,

1. הסה, ה' (1976). מתחת לגלגל. ירושלים ותל-אביב: שוקן, עמ' 94.

כמי שהוסמך והופקד על ידי החברה על החינוך, תפקידו לעצב את החניך על פי דפוסיים או מודלים אלה, במגמה להטביע בו את חותם החברה ודמותה.

מושגי היסוד של החינוך כסוציאליזציה הם אפוא: השתלבות, נורמה חברתית, אימון (training), תפקידים. נתבונן במושגים אלה אחד לאחד.

השתלבות

ההשתלבות נועדה לסגל את הפרט ולהתאימו למערכת החברתית. ההתמקדות היא בכלל היסודות המשותפים והמאחדים את בני האדם. האדם כפרט לא מעניין, אלא רק בהיותו חלק מהקבוצה. הלחץ החברתי, בייחוד הלחץ של קבוצת בני הגיל, הוא לעיתים כה חזק, עד שהפרט נשחק, נטמע והולך לאיבוד בתוך הקבוצה. הוא מאבד את ייחודו ונעשה לאחד מני רבים. המגמה: לשמור על רציפותה ואחידותה של החברה; להבטיח נאמנות לערכיה ולדעותיה; למנוע חריקות וחריגות בלתי רצויות שעלולות לזעזע את המערכת; להתייחס אל בני האדם כדומים זה לזה, באופן שהפרט יוותר על דעתו הייחודית, יסתגל למחשבת הכלל ולדעותיו, גם הקדומות, ויהיה כמו כולם; לדאוג לכך שכולם יקבלו חינוך שוויוני, כלומר, חינוך אחיד וזהה.

הסתגלות למערכת, לכידות וגיבוש חברתי, קולקטיביות של הקהילה, מנטליות שבטית, לחץ חברתי, מוסכמות חברתיות, סמכות המבוגרים ודעת הרוב – הם כולם גורמי השתלבות מרכזיים שמעצבים את המציאות הבית ספרית. גורמים שמעודדים דעות קדומות, ראייה פרובינציאלית והליכה בתלם, מחניקים את האינדיבידואליות והמימוש העצמי ובולמים כל חשיבה ביקורתית ויצירתית. התלמידים לומדים שמורה וסמכותיות הם היינו-הך, שלא רצוי לחלוק על דעתו של המורה, שלהיות יוצא דופן (שונה, אחר) זה דבר מאוד לא רצוי, שהעונש על סטייה חברתית הוא השפלה והדבקה תוויות, ושלרעיונות מקוריים וחדשניים אין מקום בבית הספר.

היחיד נתבע לציית לתכנים משותפים ומחייבים, ובית הספר נהפך לכלי להחדרתם של תכנים וערכים אלה, להטבעתם ולהפנמתם. ואכן, מורים רבים מעדיפים את התלמידים השקטים, הצייתניים, החרוצים, ההולכים בתלם, העושים את מה שמצופה מהם, על פני התלמידים הרעשניים, שלוחי הרסן, ה"בעייתיים", הבלתי קונפורמיים, היצירתיים, החדשניים.

לפנינו אפוא **אידיאולוגיה של קונפורמיזם**. כבר מגיל צעיר מאוד הילדים קולטים בכית הספר את המסר: להיות כמו כולם זה טוב, ללכת עם הזרם זה טוב. ילד שונה, ילד שלא הולך עם הזרם, ילד שאינו מקובל, הוא ילד שיש לו בעיה (מחלה). כותב גיורא שוהם:

"הסנקציות נגד סטייה חברתית כמעט תמיד מלוות בסטיגמה ויש להן תוצאות חברתיות וכלכליות שונות. סטיגמה כעונש היא מן הצורות המקובלות ביותר של חברות ילדים בשנים הפורמטיביות שלהם: 'ילד רע', 'ילד בעייתי', 'ילד קשה', אלה התגים המקובלים הבאים לשימוש במשפחה, בבית הספר ובסוכנויות חברות אחרות נגד ילדים לא קונפורמיים. חברת המבוגרים מטילה מגוון רחב של

סנקציות סטיגמטיות, הנעות מנידוי גס דרך סאטירה, לעג, או קריקטורות מתוחכמות".²

"להיות מקובל" הופך לערך עליון. צריך לעשות הכל כדי להיות מקובל: החל מלהעמיד פנים ולשקר, דרך שתיית אלכוהול ולקיחת סמים ועד ילדות שמוכנות לשכב עם כל הבנים בכיתה על מנת לזכות בתשומת לב חברתית. יתרה מזאת, הקונפורמיות היא הקרקע הטבעית שעליה צומחות התעמולה והאינדוקטרינציה כפעילויות המכוונות להחדרה או לטיפוח של אמונות ודעות קדומות וסטריאוטיפיות מסוג מסוים, באופן שאינו משאיר מקום לפקפוק ולמחשבה ביקורתית.

נורמה חברתית

נורמה חברתית היא התנהגות רווחת. היא מצביעה על שכיחות מסוימת או תדירות מסוימת של הפעולה, מתארת את מה שקיים או מצוי. כמו כן, היא עובדתית וכמותית. לכן, כאשר אנחנו אומרים על פלוני שהוא מתנהג בהתאם לנורמות החברתיות, או שהוא סוטה (חורג) מהן, אנחנו רק מתארים את התנהגותו. אנחנו קובעים שהתנהגותו עולה או אינה עולה בקנה אחד עם ההתנהגות הרווחת בחברה שבה הוא חי. אנחנו מציינים ממוצע סטטיסטי מסוים. אין כאן כל אמירה ערכית. הנורמה אדישה מבחינה מוסרית. היא יכולה להיות ראויה או בלתי ראויה. ואכן, כולנו מכירים לא מעט נורמות פסולות, כמו: הטחת עלבונות וגידופים, השחתת רכוש ציבורי, נהיגה פרועה, צריכת סמים, העתקה בכתיבה, התמכרות לטלוויזיה, והרשימה ארוכה. כדי שהנורמה החברתית תיחשב ראויה עליה לעמוד במבחן של אמות מידה מוסריות של טוב ורע, של צודק ולא צודק.

אין לבלבל בין נורמה לבין נורמליות. בין עובדות לבין ערכים. והנה, זה בדיוק מה שאנחנו עושים, כשאנחנו אומרים על אדם המתנהג בהתאם לנורמות המקובלות בחברה שבה הוא חי, שהוא "אדם נורמלי", ועל אדם הסוטה מן הנורמות המקובלות בחברתו שהוא "אדם לא נורמלי". שהרי, אמירה זו מבטאת מגמה מסוימת לגבי המציאות שבה נתון האדם. זוהי קביעה איכותית, המצביעה על ערכה של ההתנהגות, ושום כמות של עובדות, ותהא זו גדולה ומקיפה ככל שתהא, אין בכוחה לבסס הערכה.

במילים אחרות, המושג "נורמליות" כשהוא גזור מן המושג "נורמה חברתית" מבטא לא יותר מאשר ממוצע סטטיסטי מסוים. אבל האם יעלה על הדעת, שכל מי שסוטה מממוצע סטטיסטי זה, כלומר, כל מי שהוא חריג או שונה (יוצרים, מחוננים, טעוני טיפוח) הוא בלתי נורמלי? זה בוודאי אבסורד, או למצער טעון הצדקה. כותב נתן רוטנשטרייך בקשר לכך:

"כאשר סטייה מנורמות של התנהגות נתפסת רק כסטייה מדפוסים והרגלים של חברה, שוב אין לראות בסטייה זו סטייה של ממש, או פגיעה בעניין שאין לפגוע

2. שוהם, ג' (1980). גאולה דרך הביבים. תל אביב: צ'ריקובר, עמ' 221.

בו, אלא אי-התאמה למוסכמות מסוימות, ולמוסכמות צריך, כידוע, להביא ראיה; וסטייה, כדי שתיראה סטייה מן המוסר, טעונה אפוא ראיה"³.

כאשר אנחנו קובעים קביעות כמו: "ילד לא מקובל הוא ילד שיש לו בעיה", או "להיות ילד חריג זה רע" – במסווה של ציון עובדה (לכאורה הכללה מדעית), אנחנו למעשה שופטים ומעריכים. לעיתים קרובות יותר אין צורך להסביר קביעות אלה במפורש, שהרי מובן מאליו ש"להשתלב" ו"לעשות כפי שעושים כולם" אלה פעולות חיוביות. ואילו להיות "שונה", להיות "חריג" זה שלילי. הרוב הפך ערך בפני עצמו, ערך שאנחנו עובדים אותו, מעין מולך שהרוח האנושית צריכה להקריב את עצמה לו כדי להינקות מחטא השאיפה לגבהים. ואולם, מה שאנו נוטים לשכוח הוא:

1. אדם יכול להידחות על ידי החברה שסביבו, ואף לשמש לה כשעיר לעזאזל, ולא משום שהוא רע מאחרים או בעייתי מטבעו – אלא פשוט משום שהוא שונה מאחרים.
2. "הברווזון המכוער" של קבוצה מסוימת הוא לעיתים קרובות דווקא הברבור שבחבורה.
3. יכולה להיות גם חריגות לטובה. האחר, המורד, הקול המושקק, הוא לא אחת קול המצפון. קולם האמיץ של המורדים ופורצי הדרך שאינם מסתופפים בחיקו החמים של הקונצנזוס, אלא הולכים נגד הזרם ואינם חוששים לזעוק: "המלך הוא עירום!". וכן, שרוב הישגי האנושות, כפי שמזכיר לנו הרמן הסה, באו בזכות החריגים.
4. ה"לא נורמלי" של היום הוא הנורמלי של מחר.

השאלה מיהו ילד נורמלי ומיהו ילד בעייתי אינה שאלה שולית הנוגעת לאנשי מקצוע בלבד, היא שאלת יסוד מוסרית שנוגעת לכל אחד ואחד מאתנו. היא בעצם השאלה איזה מין אדם אנחנו רוצים לחנך ולגדל.

אימון

האימון מבוסס על שני עקרונות: עקרון ההתמחות או ההתמקצעות (ספציאליזציה) ועקרון היעילות.

על פי עקרון ההתמחות, הידע מכפיל את עצמו כל 4-5 שנים ותחומים חדשים מתגלים חדשות לבקרים, ולכן אין עוד כל אפשרות ללמוד מהכל (חינוך ליברלי) ובוודאי לא להקיף את הכל (חינוך מטפיזי), אלא יש צורך להתמקד בתחום אחד ספציפי (חינוך ממוקצע), ובו להיות בקיא ומעודכן. ואולם כאן עולה במלוא חריפותה הבעיה של טיפוח אנשים צרי אופק, היודעים הרבה מאוד בתחומם, ומעט מאוד, או אף לא כלום, בתחומים אחרים. אנשים השקועים עד צוואר בהווה ומנותקים מן העבר, אנשים המתנכרים ובזים ללימודי הרוח (היסטוריה, פילוסופיה, ספרות, אמנות) בטענה שהללו מנותקים מן החיים ואינם רלוונטיים. כאשר "רלוונטיות" מתפרשת

3. רוטנשטרייך, ג' (תשכ"ד). סוגיות בחינוך. ירושלים: הוצאת בית-הספר לחינוך, עמ' 8-127.

במונחים של הכותרת האחרונה בעיתון או קירבה בזמן, תוך התעלמות מן הערך הסגולי של הדברים.

לצד רעיון ההתמחות, עומד עקרון היעילות, הקובע שיש לקבוע את המטרות וסדר העדיפויות (האמצעים) על פי שיקולים של תועלת חברתית, כלומר, על פי ההישגים והתוצאות. הדגש הוא אפוא על רמת הביצוע (עידוד התחרות) יותר מאשר על רמת ההבנה. "יעילות" פירושה הכושר לחולל תוצאות ומוצרים מדידים, והאדם מוערך בהתאם לתועלת החברתית שהוא מביא. ההתייחסות אליו היא כאל אמצעי להבטחת הסדר החברתי והביטחון המדיני מצד אחד, ולהפקת רווחים וגריפת הון מצד שני.

אפיוניו המרכזיים של ה"אימון" הם אפוא: שימת דגש על ה"איך" (לא חייבת להיות הבנה), תפישת האדם כאמצעי, התמקדות בקיים (יסודות פרגמטיים-תועלתניים), התרכזות בכללי ובמשותף (האדם כ"מספר", אחד מיני רבים), הכשרה לתפקידים ספציפיים (התמקצעות), רכישת מיומנויות וטכניקות של עשייה וביצוע. זאת בניגוד מובהק ל"חינוך" המאופיין על ידי: שימת דגש על ה"למה" (ידיעה והבנה של עקרונות), התייחסות אל האדם גם כמטרה (מתן כבוד לאדם), התמקדות בראוי (יסודות בעלי ערך אינטרינזי), התרכזות במבדיל ובמייחד, התייחסות אל האישיות השלמה והרחבה של האדם, טיפוח החשיבה הרפלקטיבית והביקורתית.⁴

תפקידים

כאשר האדם נתפש כ"ממלא תפקיד", עליו למלא את התפקיד שה"אחר" (הזולת) יעד לו וקבע עבורו, והוא מוערך לפי מידת הגשמתו את הציפיות של הזולת ממנו. הוא משקיע אנרגיה בלתי נלאית כדי למרוח צבעי הסוואה (מסכות) על חייו. האדם משמש כאמצעי דומם להשגת מטרות או שאיפות אישיות (אנוכיות), כאשר נמנע ממנו להיות בעל נקודת מבט ושיקולים משל עצמו. היחס אליו הוא של סבילות ושל אדישות: "זה ליד זה" (בניגוד ל"זה עם זה") מצד אחד, ושל שימוש וניצול: "שמור לי ואשמור לך" מצד שני.

האחד רואה את השני ומתבונן בו דרך התפקיד שהוא ממלא. ככל שהתפקיד שאתה ממלא גבוה ובכיר יותר, כך אתה נחשב יותר וראוי יותר לכבוד ולהוקרה. האדם הוא לא יותר מצרור של תפקידים, ויש לשפוט אותו בהתאם. האדם כאדם, כמי שהוא, בעל ערך בפני עצמו, לא נחשב.

במסגרת הכיתתית מאפיין פריירה יחסים אלה במושג "החינוך הבנקאי", שבו "טווח הפעולה המותר לתלמידים אינו עולה על קבלה, על מילוי ועל אחסון הפקודות". הוא טוען שזהו חינוך שנועד לשמר את המערכת החברתית, להפחית את יכולתם של התלמידים לפתח מודעות עצמית וביקורתית, ולהפוך אותם ליצורים סתגלנים וצייתנים. תכלית הידיעה ומטרתה היא לאפשר למורה לפקח על תלמידיו ולשלוט בהם טוב יותר, ולא להבינם.

4. עוד על ההבדלים בין "אימון" ו"חינוך" ראו: אבינון, י' (1978). על היסודות הפילוסופיים של החינוך. תל אביב: דקל, עמ' 76-79; אדר, צ' (תשל"ד). יסודות החינוך. תל אביב: מ. ניומן, עמ' 33-46.

היחסים בין המורה לתלמיד מושתתים על מאבקי כוח ושררה (סמכותיות) ועל חלוקת תפקידים ברורה וחד-משמעית: המורה הוא מורה בלבד, והתלמיד הוא תלמיד בלבד. כל התייחסות אישית, קל וחומר הבעת רגשות וסנטימנטים, נדחקות החוצה כבלתי-רלוונטיות ובלתי-רצויות לתהליך ההוראה והלמידה.⁵

בלשונו של בובר היינו קוראים ליחסים האלה יחסים של "אני-לז". יחסים שבהם האדם משמש אמצעי דומם להשגת מטרות או שאיפות אנוכיות, ומה שמאפיין אותם הוא תחרותיות מופגנת, אי-עמידה בציפיות ואיום מתמיד בכישלון. וכן, חוסר התחשבות וחוסר אכפתיות (אדישות) לגבי מצבו של הזולת. חוסר סובלנות וסבלנות לאנשים בעלי דעות שונות ויוצאות דופן. הונאה, לבוש מסכות, העתקות, "הברזות". יחס של זלזול וחוסר כבוד הדדי, תחושה של זרות וחוסר שייכות. מורים ותלמידים נמצאים משני צדדיו של המתרס.

הנחות יסוד

לאחר שהצגנו את המטרות המרכזיות ואת מושגי היסוד, שעליהם מושתתת תפישת החינוך כסוציאליזציה, אנו מוכנים עתה לחשוף את הנחות היסוד הפילוסופיות, המפורשות והמובלעות, בתפישה זו:

1. החברה קודמת ליחיד. היחיד אינו רק חבר בחברה שבה הוא חי, אלא אישיותו היא תוצר של החיים החברתיים. במילים אחרות, בלא החברה אין היחיד יחיד. זכויותיו מוקנות לו מתוקף היותו חבר בחברה ופועל על פי ההתנהגויות המקובלות בה. אם ברצונו של היחיד להיות מוכר ככזה, כלומר, כאדם בעל זכויות – להבדיל מחיה – עליו ללמוד, באמצעות החינוך, כיצד לדבר, כיצד לחשוב, כיצד לעבוד, כיצד לנהוג לגבי זולתו, במה ובמי להאמין, את מי להעריך וכיו"ב, על פי דפוסי ההתנהגות המועדפים בחברתו.
2. היחיד ממלא תפקיד (תלמיד), והוא לא אדם בזכות עצמו. האדם הוא לא יותר מאשר צרור של תפקידים או אוסף של מסכות (אדם=פרסונה=מסכה). התלמידים מוערכים על ידי המורה לא בהתאם לאישיותם, אלא בהתאם לשאלה אם הם ממלאים את הציפיות (החובות) שנקבעו עבורם.
3. חלוקת התפקידים בין המורה והתלמיד היא ברורה וחד-משמעית. המורה הוא המלמד (מדבר, חושב, משליט משמעת, בוחר את תוכני הלימוד), ואילו התלמיד הוא הלומד (שותק, קולט, מציית, מסתגל).
4. החינוך מכוון אל העתיד ואין עיסוקו בניסיונו של הילד בהווה. תכליתו העיקרית של החינוך היא להכשיר את היחיד לקראת תפקידו בעתיד. התייחסות אל החניך היא כאל מבוגר צעיר. אין כל התייחסות לחייו של הילד בהווה. הילד כילד הוא חסר חשיבות.
5. הדעת היא בבחינת סחורה עוברת לסוחר. הדעת נתפשת כחפץ שיש להעבירו מיד אל יד או ממחסן (ממחסנו המלא של המורה) למחסן (מחסנו הריק של התלמיד). המורה

5. פריירה, פ' (1981). פדגוגיה של מדוכאים. ירושלים: מפרש, עמ' 45-59.

מנסה "למכור" את הידיעות שיש לו לתלמיד. זו תפישה של הדעת כדבר מוגמר ושלם. מה שחשוב הוא התוצר הסופי (התוצאות, המבחנים) ולא התהליך עצמו (הלמידה).

סיכום

אם אכן, כפי שראינו, החינוך כסוציאליזציה משרת אידיאולוגיה קונפורמיסטית של גיבוש והאחדה, ורוב התלמידים מייחסים חשיבות מרובה ל"מה שכולם עושים" (ולכן גם מכים את מי שלא נוהג כמו כולם), כדאי לראות בשמרנות הזאת אתגר חינוכי, מעין "דעותיו הקדומות של הנוער", ולא לעודד אותה עוד יותר על ידי הפיכתה לאידיאולוגיה הרשמית של בית הספר. כדאי לנסות וללמד את התלמידים שחברה מגובשת ואחידה היא לא בהכרח חברה טובה, אלא עלולה להפוך לחברה משעממת. כדאי ללמד אותם שחברה בריאה היא חברה שאינה מתנכלת ואינה מתנכרת לפרטים שבתוכה על מגוון דעותיהם, שונותם ומוזרויותיהם. חברה היודעת שהדרך לחיזוקה ולחוסנה עוברת ביחידה.

וכדאי גם להזכיר להם את ערכה של אינדיבידואליות ואת ערכו של מימוש עצמי; שידעו את ערכה של גישה פלורליסטית וחופשית ואת קורות חייהם של אנשים רבים – אמנים, מדענים, הוגים, מהנדסי החברה ובונים – שהיו אנשים בודדים, בלתי מסתגלים ויוצאי דופן. אנשים שבתהליך הגשמתם העצמית השביעו מרורים את החברה, אך גם העשירו אותה וקידמוה לקראת הישגים חומריים ואינטלקטואליים נעלים ביותר.

בחברה סובלנית, חינוך הוא ראשית כל ניסיון לסייע לכל תלמיד להפוך לאדם העומד ברשות עצמו. אדם שיש לו ייחוד, שיש לו האומץ להיות קודם כל הוא עצמו, ומהמקום הזה להיפגש עם אנשים אחרים ועם העולם. אדם המבין שאין אף אחד שיכול לחיות את חייו במקומו ולקבל את האחריות עליהם, כי אחריות היא אף פעם לא אחריות של המונים.

בחברה סובלנית, המורים מסייעים לתלמידים לממש ככל הניתן את הפוטנציאל שבהם ללא דגם מוכן מראש שאליו עליהם להידמות. הם לא שופטים ולא ממהרים להדביק תוויות. הם מכבדים ומטפחים את השוני כאיכות שתורמת לקהילה. במקום שבו מנסים קודם כל ל"חברת" את התלמיד אין סובלנות, אלא להפך: בינוניות, צרות אופקים, תסמונת של "ראש קטן", סטריאוטיפים מגדריים וגזעניים, עדריות ואפילו אלימות – פגיעה פיזית (כולל רצח) באנשים – שמקורה בשנאת השונה.

e-mail: avinun@bezeqint.net